

bestaat. Dat 'iets' verbindt hij met het joodse denken. Voor Lyotard staat het woord 'jood' voor de 'Wet': een gebod, een verplichting die hij ziet als grondmotief van het menselijke. Wat houdt die Wet nu in? Voor Lyotard niets anders dan de plicht 'om niet te vergeten'. De Wet verplicht ons te gedenken om niet te vergeten. Terwijl het westerse denken voor het 'weten' staat, staat het joodse denken in het teken van het 'gedenken': het gedenken dat het denken iets is vergeten. 'De joden' zijn 'in de westerse voltooiing, als project en als vooruitgang, datgene waardoor de wond van het onvoltooide keer op keer wordt opengereten.' De 'joden' leggen getuigenis af van ('herdenken') het feit dat het denken een gemis, een onvoltooidheid in zich bergt, die constitutief is voor het denken zelf. Het westerse antisemitisme en de 'Endlösung' zijn pogingen om dat gemis te elimineren, om het denken te 'bevrijden' van de terreur van de onvolmaaktheid. In de voorstelling *Rwanda 1994* is het personage van de jood Jacob een belangrijke katalysator in het bewustwordingsproces van de journaliste Bee Bee Bee. Hij richt zich tot haar met de woorden: 'Il y a des jours où je comprends les assassins. L'horreur nous mange aussi de l'intérieur.' De filosofie, het schrijven, de geschiedenis, de psychoanalyse, de kunst - als ze zichzelf ernstig nemen - krijgen volgens Lyotard

met deze innerlijke 'terreur' te maken. Het zijn vormen van anamnese, die toch getekend blijven door het noodzakelijk vergeten van datgene wat ze in de herinnering proberen te brengen.

Wat Lyotard beschouwt als 'de droefheid van de toeschouwer aan het eind van de twintigste eeuw', vindt Kadaré in een ander vorm terug aan het begin van de Griekse (en dus de westerse) beschaving. Zijn verklaring voor de Griekse obsessie met de Trojaanse oorlog, van Homeros tot de tragedies, is even aannemelijk als aanvechtbaar: 'Net zoals iemand zich plots een misdaad uit zijn jeugd herinnert, die hij dacht te hebben vergeten, zo ontwaakte in het Griekse volk, tot volle rijpheid gekomen, de spijt over een misdaad die het in zijn jeugd had begaan. Achthonderd jaar voordien had het het Trojaanse volk in zijn slaap verstikt.' Het gaat om een (onmogelijke) poging van de Grieken om hun schuld tegenover de Trojanen in te lossen. Om een eind te maken aan de eeuwenlange collectieve verdringing van de vernietiging van een gans volk. De scène van de Griekse tragedie en de Griekse literatuur wordt van dan af bevolkt door de doden uit de smeulende ruïnes van Troje. Kadaré spreekt van een act van bevrijding en verlossing, een vorm van exorcisme

KIGALI WERE IN THE DEMONSTRATION. RGF AND INTERHAMWE PROVIDED RADIO COMMUNICATIONS. 4. INFORMAN

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

dend. We werkten met mensen die alles effectief verloren hadden. Alle ijdelheden en gevoeligheidjes verdwenen. Vele dingen die geschreven waren, hebben we in de vuilnismand gegooid. Ieder werd ertoe gedwongen op zoek te gaan naar het meest essentiële, het meest eerlijke wat hij of zij te bieden had. Het einde van de voorstelling, de *Cantate van Bisesero*, is hier een voorbeeld van. Componist Garrett List, Marie-France en ik zijn naar Bisesero gegaan. Die ochtend zelf werden er nog schedels uit de heuvel gehaald. De lichamen lagen er nog, half in ontbinding. Op een erg gewelddadig

ge manier voelden we ons dichtbij het gebeuren. Daar stond Garrett List, een Amerikaan, geboren in Arizona, opgegroeid in Californië, die aan de Juilliard School gestudeerd heeft, die met free jazz en hedendaagse muziek begaan is, die trombone heeft gespeeld in filharmonische orkesten. En hij vroeg zich af wat hij moest doen. Het enige wat hij kon doen, was proberen verder te gaan dan zichzelf. De opdracht was van die aard dat de samenwerking altijd van een zeldzame kwaliteit is geweest. Ik heb fragmenten geschreven en werd gevraagd de helft ervan weg te gooien, ik heb scènes her- >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

UNAMIR DEPLOYED HE HAS TRAINED 300 PERSONNEL IN THREE WEEK TRAINING SESSIONS AT RGF CAMPS

## GENOCIDE OP DE BALKAN

**RAYMOND DETREZ over de smalle grens tussen etnische zuiveringen en genocide, over de inflatie van het woord 'genocide'.**

Genocide is een fenomeen van alle tijden en van overal, maar het heeft sinds het begin van de 19de eeuw in Europa een bijzondere dimensie gekregen. Dat heeft te maken met de opkomst van de ideologie van het nationalisme die voorhoudt dat de natie - in de praktijk is dat in Europa de 'etnische natie' - en de staat congruent moeten zijn. Dat impliceert dat binnen de grenzen van een 'natuurlijke' staat enkel mensen kunnen leven die behoren tot dezelfde etno-culturele gemeenschap (zelfde taal, eventueel ook zelfde religie, zelfde zeden en gewoonten, gemeenschappelijk verleden enzovoort),

kortom, die behoren tot hetzelfde volk. Leden van andere etno-culturele gemeenschappen (minderheden) moeten verdwijnen. Om dat te bereiken staat een waaier van middelen ter beschikking: van gedwongen assimilatie (bijvoorbeeld de afschaffing van faciliteiten inzake taalgebruik in de administratie) over het wegpesten en verdrijven van de leden van andere etno-culturele gemeenschappen (etnische zuiveringen) tot genocide. Op de Balkan bestaat de neiging de term 'genocide' in journalistiek populair-historisch taalgebruik te pas en te onpas te gebruiken, waardoor een zekere inflatie optreedt. Zo wordt gedwongen assimilatie al gauw 'culturele genocide' genoemd - wat tot de verbeelding spreekt, maar natuurlijk niet correct is. Het verwijderen van minderheden uit de resultaten van volkstellingen wordt dan

'statistische genocide' - wat eveneens een oneigenlijk gebruik van de term is. Maar helaas zijn er ook heel wat gelegenheden waarbij volkomen terecht van genocide in de eigenlijke zin van het woord kan gesproken worden. Toch berust de idee dat genocide typerend zou zijn voor de Balkan en op de Balkan vaker en/of op grotere schaal zou voorkomen dan in West-Europa meer op zelfde mate van genoegzaamheid dan op kennis van zaken. De holocaust en de verdrijving van de Duitsers uit Polen en Tsjecho-Slowakije tijdens en na de Tweede Wereldoorlog blijven nog steeds ongeëvenaard. De wenselijkheid van staten met een etno-cultureel zo homogeen mogelijke bevolking is trouwens een West-Europees idee, dat aan de Balkanvolken opgedrongen werd als he *nec plus ultra* van de moderne staatsorgan